

خدا اینک میگردانند

شهرسازی و معماری اسلامی

یحیی عبدالکریم نیسی

شهرسازی و معماری اسلامی

یحییٰ عبدالکریم نیسی

ناشر: آفرینه

نویت چاپ: اول - ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طرح جلد: زینب شبانکاری

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۱۴-۹۹-۹

قیمت: ۵۹۰۰ تومان

نیسی، یحییٰ عبدالکریم،
شهرسازی و معماری اسلامی / نوشته یحییٰ

عبدالکریم نیسی، قم: آفرینه، ۱۳۹۵.

ص ۹۶-۹۹-۷۳۱۴-۶۰۰-۹۷۸

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

۱. شهرسازی اسلامی. ۲. معماری اسلامی. الف. عنوان

۷۲۶/۲۰۹۵۵ NA۴۶۷۶/۵۸ ۱۳۹۵

۱۳۶۸-۹۰ م. کتابخانه ملی ایران:

آدرس مرکز پخش:

قم، میدان رسالت، بلوار بسیج، بسیج ۵، پلاک ۴

۰۲۵-۳۷۷۳۶۹۷۰ • ۰۹۱۲-۳۵۱۹۲۴۵

فهرست

مقدمه	۹
پیشگفتار	۱۳
● فصل اول: تحلیل و تعریف معماری اسلامی	۱۵
□ پس این معماری اسلامی چیست؟ کجاست؟ چه گونه است؟	۲۱
۱. بومی بودن معماری	۲۳
۲. خودکفا بودن معماری از نظر مصالح	۲۴
۳. خودکفا بودن معماری از نظر فنی و سازه	۲۴
۴. مقیاس در معماری	۲۴
۵. صرفه جویی در معماری	۲۵
۶. مفید و با عملکرد بودن معماری	۲۵
۷. عقل معاش در معماری	۲۶
۸. مردموار بودن معماری	۲۶

● فصل دوم: ساختمان‌های مربوط به معماری اسلامی ۲۷

- ۱. مسجد ۲۹ ☐
- ۲. مدرسه ۳۲ ☐
- ۳. بازار ۳۶ ☐
- ۴. خانه ۴۱ ☐
- ۵. حمام ۵۰ ☐
- ۶. آب انبار ۵۴ ☐
- ۷. کاروانسرا ۵۶ ☐
- ۸. میل و مناره‌های راهنما ۵۹ ☐
- ۹. ... ۶۲ ☐

● فصل سوم: سیستم معماری اسلامی مساجد ۶۷

- مقدمه ۶۹ ☐
- موقعیت مکانی ۷۰ ☐
- نقطه عطف شهری ۷۰ ☐
- برخورد اندیشه ۷۱ ☐
- عبور از محیط ۷۲ ☐
- ورودی مسجد (آغاز یک دعوت) ۷۳ ☐
- سلسله مراتب ۷۴ ☐
- عدالت ۷۴ ☐
- هشتی مسجد ۷۵ ☐
- دالان ۷۶ ☐
- حیاط یا صحن ۷۷ ☐
- حوض یا آب‌نما ۷۹ ☐
- وضو ۸۰ ☐

فهرست ۷

۸۴	پیشان مسجد	□
۸۵	گنبدخانه	□
۹۳	فهرست منابع	●

www.ketab.ir

مقدمه

شهرسازی اسلامی و به تبع آن، نوع معماری اسلامی، ریشه در باورهای دینی جوامع اسلامی دارد. نمی‌شود ادعای نظام اسلامی را داشت و به معماری و شیوه‌ی برنامه‌ریزی شهری اسلامی توجه لازم مبذول نداشت.

دیدگاه ساختارگرایی اکنون در رشته‌ی شهرسازی معماری در سطح بین‌المللی به شکل اندیشه‌ی غالب مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. جمله‌ی تأمل برانگیزی که از سیاستمدار کهنه‌کار و زیرک انگلیسی در قرن بیستم نقل شده، بیانگر عمق تأثیری است که ساختارها در زندگی مردم می‌گذارد. چرچیل نخست‌وزیر انگلستان هنگام افتتاح ساختمان مرکزی کتابخانه لندن می‌گوید:

«ما این ساختمان‌ها را می‌سازیم و این ساختمان‌ها ما را می‌سازند.»

بنابراین می‌بینیم که معماری چه نقش تعیین‌کننده‌یی در تغییر و تحولات فرهنگی می‌تواند از خود به جای گذارد.

قطعاً در هر دینی نقطه‌های کانونی وجود دارد که به لحاظ جامعه شناختی بسیار اهمیت داشته و در شکل‌گیری جامعه بر اساس آن دین، آشپزی شگرف خواهد داشت.

در اسلام بخصوص سه کانون ولایت، مسجد و حجاب مهم‌ترین نقش را در تحولات اجتماعی و فرهنگی ایفا می‌کند. ولایت در جهت‌گیری‌های سیاسی، مسجد در شکل‌گیری شاکله‌ی نهادهای اجتماعی و حجاب در جهت بخشی به نیازهای عاطفی و تحولات نسلی تأثیرات اساسی دارند. بر این اساس در معماری اسلامی و پرداختن به آنچه تاکنون در جوامع اسلامی بدان اهتمام داشته‌اند، ما را به حساسیت موضوع آگاه می‌کند و به ما رسالت سنگینی را القای نماید تا در این خصوص براساس نیازهای روز و ماتریال‌های موجود، به طراحی نظام معماری و در نتیجه مهندسی نظام شهری اهتمام ورزیم.

در این رساله، اولین پیش نیاز مورد نظر، دقت در تقسیم شاکله‌ی معماری سنتی که ملهم از گرایش‌ات دینی مورد توجه مردم و متولیان دین بوده، از اصلی‌ترین نقاط کانونی تحقیق ما محسوب می‌گردند.

به نظر می‌رسد تحولات اجتماعی ترین صدر اسلام، بخصوص حدود سال پنجم قمری و زمانی که پیامبر اسلام ﷺ در مدینه بسر می‌بردند، به این سمت گرایش یافت که خانه به عنوان کانون درونی زندگی مسلمانان از کوچه و خیابان به عنوان عرصه‌ی زیست بیرونی، جدا شود. نصب پرده از سوی پیامبر ﷺ که به توصیه وحی انجام شد، آغاز گرایش و ماماری اسلامی در جدا کردن عملی درون از بیرون بود.

بعدها با نزول آیه‌ی حجاب، این جدایی درون از بیرون، در عرصه‌ی اجتماعی توسط بانوان ادامه پیدا کرد. یعنی حجاب نوعی درونی کردن زنی بود که به بیرون خانه گام می‌گذاشت، زن با حجاب درون را با خود به

بیرون می‌آورد، این اتفاق بزرگ، پارادایمی در نگاه اجتماعی اسلام به نوع شهرسازی و معماری بود. حجاب تذکر می‌داد که هرچیزی باید در شعاع درک ویژگی‌های درون و بیرون طرح‌ریزی شود.

از این لحاظ، مسجد تنها کانون و نهاد اجتماعی مشروع در اسلام بود بعد از خارج شدن زن و مرد از خانه در این آن مقدس می‌توانستند گرد هم آیند و نیازهای اجتماعی مختلف را مانند عروسی، آموزش، ختم مردگان و غره پوشش دهند. این دو ویژگی جامعه اسلامی یعنی حجاب و مسجد.

تحت مدیریت بر لایه، معنای یک جامعه‌ی مذهب اسلامی را به نحو احسن محقق می‌نمود.

نهادهای اجتماعی بیرون‌گرا مانند کافه، تئاتر، سینما و پارک و کارخانه و غیره، همگی از غرب به کشورهای اسلامی رسوخ کرده و در سنت زیست اسلامی این نهادها سابقه نداشته‌اند. بنابراین در شهرسازی اسلامی و مدیریت معماری باید به این مهم توجه شود. در اسلام تنها نهاد مشروعیت‌ساز، مسجد است و در مسجد است که مسلمانان می‌توانند تمام خواسته‌های بیرون از خانه را بدون دغدغه ارضا نمایند.

بنابراین تا معماری اسلامی شناخته نشود، چیزی به نام شهرسازی شناخته نخواهد شد، و تا شهرسازی اسلامی تدوین نگردد، چیزی به نام

جامعه اسلامی آن گونه که مطلوب و ایده‌آل بزرگان و رهبری دینی و بخصوص مقام ولایت است، محقق نخواهد گردید.

جامعه شهری در نظام اسلامی، به مدیریت و برنامه‌ریزی به شدت دقیق و هدفدار نیاز دارد که بدون پرداختن به ریزه‌کاری‌های این امر مهم عملی نخواهد بود.

